

Paraules, visions i emocions

L'ús dialògic del vídeo i de l'edició fotogràfica en el treball de camp¹

Dra. Gemma Orobitg Canal
Departament d'Antropologia Cultural i d'Història d'Amèrica i d'Àfrica
Universitat de Barcelona

El projecte audiovisual que s'ha anat consolidant amb aquesta recerca és el de la *càmera dialògica*. La *càmera dialògica* vol recollir les aportacions – ja clàssiques dins del projecte audiovisual de l'antropologia – de la càmera participant i de la càmera participativa però incloent-hi la filmació com a instrument de comunicació en el procés d'investigació almenys a dos nivells.

Per a definir la càmera dialògica em referiré a l'experiència de treball de camp que m'ha permès definir i iniciar la sistematització teòrica d'aquest tipus de càmera. Es tracta d'una experiència de recerca entre els indígenes Pumé dels Llanos de Apure (Venezuela).

A partir de les filmacions realitzades, se n'han elaborat, entre els anys 2004 i 2006, un conjunt de vuit cròniques de 15 a 20 minuts cada una.

En primer lloc, la proposta de la *càmera dialògica* sorgeix, en el marc d'aquest procés d'investigació, per incentivar el diàleg entre l'antropòloga i els seus interlocutors amb l'objectiu de poder reconstruir minuciosament el context d'investigació. Per una banda, es tracta de poder identificar amb detall les temàtiques centrals o en altres paraules, les qüestions rellevants, per als nostres interlocutors Pumé. Per una altra banda, aquest tipus de càmera actua com una forma de "control" de la investigació: el muntatge, per part de l'antropòloga, de determinades seqüències i el seu visionat amb els protagonistes Pumé s'ha consolidat com un bon mitjà per comprovar que hi ha un enteniment mutu. A més s'ha de considerar que, en el procés del visionat, sorgeixen per part dels *protagonistes-espectadors*, noves narracions sobre la realitat.

Els Pumé, com el conjunt de la població indígena veneçolana, està experimentant des de l'any 2000, després de l'aprovació de la Constitució de la República Bolivariana de Veneçuela (desembre 1999), un procés de vertiginoses transformacions al nivell polític, econòmic, social, i ritual. Es tracta d'unes transformacions incentivades per una legalitat que atorga a les poblacions indígenes uns drets que mai no havien tingut i dels que en resulta, entre d'altres coses, una visibilitat social i institucional que s'ha

¹ Aquest text és un extracte del capítol del llibre "El audiovisual como herramienta para la investigación social" (CIDOB, 2008).

concretat en la diversificació dels llocs de la presència indígena a Veneçuela que es situa, des d'aleshores, molt més enllà dels límits geogràfics de les comunitats rurals o selvàtiques.

Es tracta de processos tan complexos que després de tretze anys treballant en aquest mateix context indígena, al inici del nou mil·lenni, em vaig veure obligada a repensar l'orientació i la metodologia d'investigació. En aquesta redefinició de la investigació la càmera ha tingut un paper central i s'ha hagut d'articular també amb el nou sentit que els Pumé li han donat a la investigació antropològica. Si en una primera etapa de la meua investigació (1989-1993) el sentit que els Pumé van atorga majoritàriament a la recerca etnogràfica era el de fer conèixer qui són els Pumé i com viuen; a la segona etapa, la que s'inicia a l'any 2000, els Pumé veuen la recerca etnogràfica com un mitjà de pressió per a assolir, malgrat la oposició al nivell regional i nacional d'una part important de la població no-indígena, els drets polítics, jurídics, econòmics i culturals que s'han vist reconeguts a la Constitució de l'any 1999.

Després d'una experiència prèvia del rodatge d'una pel·lícula per a televisió (co-producció ARTE-RTBF), *La Nuit des Indiens Pumé* (1992-1993), la càmera de vídeo es va introduir en les assemblees polítiques Pumé amb l'objectiu de difondre i de fer arribar les demandes i les perspectives de futur del grup més enllà del context polític i social de la regió on viuen actualment els Pumé. Les primeres Cròniques Pumé (2005), *Segunda Asamblea del Pueblo Pumé* i *Para que se nos escuche. Mensaje al Presidente Hugo Chávez* responen a aquest primer ús de la càmera. Parlo d'un primer ús de la càmera perquè un dels elements que caracteritza les *Crónicas Pumé* és el joc de les audiències amb l'objectiu de fer del diàleg, de la seva densificació – de la conversa al debat –, l'eix central de la producció del coneixement antropològic.

La tercera crònica, *Reunión en el Ministerio de Salud*, es va organitzar, es va filmar i es va editar, per a les comunitats Pumé, per fer visible la forma en com els seus missatges eren rebuts per les institucions de l'Estat.

La quarta crònica, *La Noche Pumé trece años después*, va sorgir a partir d'una qüestió d'interès antropològic, l'actualització d'un mite, el relat d'un diluvi destructor, que en el curs de les converses amb els homes i les dones Pumé, al inici de la dècada de 2000, emergia com un èmfasis narratiu que permetia identificar una narració de cultura. Al principi vaig editar aquesta quarta crònica pensant sobretot en una audiència d'antropòlegs; però el resultat del seu visionat per part dels Pumé va tenir com a conseqüència l'obertura d'un procés de debat i reflexió sobre la identitat com a grup: "... som molts Pumé, però una sola veu". Aquest comentari de César Díaz, un respectat "chamán" Pumé, després del visionat d'aquesta quarta crònica va orientar de forma important el curs de la recerca i va ser el detonant per a implicar a un nombre important de Pumé, homes i dones, joves i adults, en el procés de recerca i de filmació. En un moment de canvi polític-jurídic i econòmic, el tema de la identitat col·lectiva com a grup

semblava ser un dels temes d'interès dels propis Pumé. Només se'm va fer evident, després de l'edició i del visionat d'aquesta quarta crònica amb els seus mateixos protagonistes, que aquest relat recurrent sobre un diluvi destructor que amb la persistència dels seus rituals els Pumé estarien evitant, era un missatge adreçat a la Humanitat – més enllà de les fronteres de Venezuela - que evidenciava la posició rellevant dels Pumé en el seu devenir, encara que ningú, fora del propis Pumé, no ho reconegués.

Per a reforçar les línies d'una anàlisi antropològica sobre el mite, el ritual, la construcció de la identitat i de la consciència política així com per a poder continuar animant el debat que la quarta crònica havia evidenciat entre les poblacions Pumé vaig editar la sisena crònica, *Los cantos de las mujeres Pumé*. Aquesta sisena crònica, centrada en la emergència d'una figura ritual femenina en un ritual, fins aleshores, conduït únicament pels homes adults Pumé, tenia la intenció d'intensificar el debat sobre el canvi i sobre les perspectives de futur del grup des del punt de vista dels propis Pumé. Les conseqüències del seu visionat a les comunitats per a la recerca va ser la constatació del paper central que aquesta cultura indígena els hi atorga a les dones en moments de canvi accelerat. Fins al punt que les dones passen a compartir amb els homes llocs preeminents pel que fa a la dinamització de la vida social i de la jerarquia de poder.

Pel que fa al joc d'audiències, cinquena crònica, *Quinto Congreso del Consejo Nacional Indio de Venezuela*, incorpora a l'organització indígena veneçolana. Aquesta incorporació defineix el segon ús comunicatiu de càmera dialògica. Es tracta d'una càmera que busca alhora que deixar constància d'una situació sociopolítica concreta, crear acció i/o reflexió social. Aquest tipus de proposta té els seus antecedents filmics en experiències com la dels Grups Medvedkine (1965) en el qual la col·laboració entre cineastes i obrers crea un particular abordatge cinematogràfic de la realitat esdevenint la filmació un element integrant del procés social que mostra/dinamitza.

Les dues darreres cròniques (encara en procés d'edició), la setena i la vuitena, incideixen en dos àmbits del conjunt de transformacions que està experimentant actualment aquesta cultura indígena, respectivament, els canvis en les formes de subsistència i d'organització de la producció com a conseqüència tant de les pressions territorials com de les polítiques de l'estat; i l'emergència de distincions socio-econòmiques entre/dins de les comunitats pumé.